

BODÓ MÁRTON

A közösségi szolgálat 2011-es bevezetése és tanulságai

„Mindenki lehet nagyszerű, mert bárki képes másokat szolgálni”

MŰHELY

ÖSSZEFOGLALÓ

Magyarországon 2012 szeptemberében vezették be a középiskolákban a közösségi szolgálatot, mely minden, érettségit szerezni szándékozó diák számára kötelező. A közösségi szolgálat bevezetésétől a társadalmi szolidaritás erősödését várjuk, s egyben az élménypedagógia hatékony eszközeként tartjuk számon. A részt vevő tanulók társadalmi felelősségvállalása mélyülhet általa. Javíthatja az iskola szerepét a helyi közösség életében. A közösségi szolgálatot a tanárok és együttműködő partnerek képzésekkel történő támogatása kíséri. Ha sikeresnek bizonyul a közösségi szolgálat bevezetése a középszintű oktatásba, megfontolandó annak kiterjesztése az általános iskolákra is, érzékenyítő, felkészítő programokkal, s a tevékenységek folytatása a felsőoktatásban is.

Kulcsszavak: *közösségi szolgálat, önkéntesség, élménypedagógia, projekt módszer, társadalmi szolidaritás*

A közösségi szolgálat vagy elterjedtebb nevén az iskolai közösségi szolgálat (IKSZ) új kihívást jelent a középiskolákban tanító pedagógusok számára. Olyan partneri viszonyban kísérhetik figyelemmel diákjaik tevékenységeit, amely a projekt módszer tanra épülve hathat a magyarországi pedagógiai gyakorlat egészére. A fogalom tisztázása és a társadalmi kontextus megrajzolása mellett ez a tanulmány az Oktató Kutató és Fejlesztő Intézetnek az implementáció segítése során szerzett tapasztalatai bemutatására és következtetéseinek megfogalmazására vállalkozik, az eddigi, témát érintő hazai tanulmányok közül elsőként helyezve tágabb kontextusba az IKSZ szerepét.

A KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT FOGALMI ELEMEI

A 2013/14-es tanévben 9. és 10. osztályban, nappali képzésben tanuló középiskolások már úgy érettségiznek Magyarországon, hogy az érettségi bizonyítvány

1. ÁBRA

Fogalmak

TÁRSADALMI FELELŐSÉGVÁLLALÁS

14–18 ÉV

10 ÉVES KORTÓL

kiállításáig 50 óra iskolai közösségi szolgálatot kell teljesíteniük, alapszabályként a 9–11. évfolyam három tanéve során, tanórán kívüli tevékenységként (20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 133. § 1-9.). A Nemzeti köznevelési törvény által bevezetett új fogalom az angolszász területen használt service-learning és community service szakkifejezések közül az utóbbi fordítása. Ahhoz, hogy a Magyarországon bevezetett fogalmat értelmezzük, távolabbról kell indulnunk, kiindulópontunk az IKSZ társadalmi felelősségvállaláshoz és önkéntességhez való viszonya lehet. Anélkül, hogy a fogalmak dzsungelében elvesznénk, megállapítható, hogy a társadalmi felelősségvállalás mára a közszférában éppúgy megtalálható (GSR – governmental social

responsibility), mint a vállalati világban (CSR – corporate social responsibility). **A közszféra társadalmi felelősségvállalásának oktatási és nevelési elemei is vannak. A társadalmi felelősségvállalás területei (Társadalmi felelősségvállalás, 2012):**

- felelősségvállalás környezetünkért,
- felelősségvállalás munkatársainkért,
- felelősségvállalás a társadalomért, amelyben élünk.

A közszféra társadalmi felelősségvállalásának is részét képezi az önkéntesség és az iskolai közösségi szolgálat egyaránt. Az önkéntesség fogalmának meghatározása folyamatosan alakul. Az ENSZ és az Európai Unió igyekszik minél tágabban definiálni, a tagállamok többségében azon-

ban még nincs jogszabályi meghatározása (Batta, 2014). Magyarországon 2012-ben született jogszabályi definíció, a *Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020* (2012) című dokumentumban: „Az önkéntesség olyan tevékenység, amelyet a személy szabad akaratából, egyéni választása és motivációja alapján, a pénzügyi haszonszerzés szándéka nélkül végez más személy, személyek vagy a közösség javát szolgálva.”¹

A két fogalom jogszabályilag és szabályozás tekintetében szétválik,² viszont a fogalmak gyakorlati oldalról bonyolult szövevényt alkotnak. Elég csak arra utalni, hogy 10 éves kortól lehet önkénteskedni, és a közösségi szolgálattal párhuzamosan is lehet valaki önkéntes munkát végző. Az önkéntes munka fogalma viszont a közösségi szolgálatnak nem része, szemben más fontos alkotóelemekkel, amelyek mindkét fogalom kapcsán megjelennek, különböző intenzitással: pl. tolerancia, pedagógiai cél, szociális érzékenyítés. Ezek ismeretében érdemes az önkéntesség fogalmával összevetni a közösségi szolgálat fogalmát. A fogalom meghatározása csak a törvény, a végrehajtási rendelet és a közösségi szolgálat portál Gyakran Ismétlődő Kérdéseinek (GYIK) együttes értelmezésével lehetséges, egyes elemei a fogalomnak a törvényből, más elemei a rendeletből, illetve az értelmező GYIK-ből olvashatók ki. A Nemzeti köznevelési törvényben megfogalmazott definíció a következőképpen szól: a „közösségi szolgálat: szociális, környezetvédelmi,

a tanuló helyi közösségének javát szolgáló, szervezett keretek között folytatott, anyagi érdektől független, egyéni vagy csoportos tevékenység és annak pedagógiai feldolgozása” (*Nemzeti Köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény, 4.§ (13.) bekezdés*). A diákok részéről nem lehetséges a közösségi szolgálat keretében olyan tevékenység végzése, „amely bármely intézmény munkatársainak előírt kötelessége, amelyért egyébként ellenszolgáltatás járna, ebben az értelemben a fogalom szűkebb az önkéntességnél, amely a XXI. században egyszerre mutat meghatározható kritériumokat, egyedi vonásokat és az önkéntes munka is részét képezi” (*Fényes és Kiss, 2011*). Az önkéntes „tevékenység”, önkéntes aktivitás rugalmas fogalma a közösségi szolgálat esetében a munkán kívüli segítő feladatok ellátására szűkül, s ez nehezíti a konkrét tevékenységek besorolását³ (*Közösségi Szolgálat Portál, é. n.*).

A másik kardinális különbség a két fogalom között: a kötelező jelleg megléte a közösségi szolgálat esetén. Hiszen az önkéntesség fogalmának alapvető eleme a szabad akarat motivációs ereje, míg a törvény az érettségi bizonyítvány kiadásának előfeltételül szabja az 50 óra tevékenység teljesítését. A gyakorlatban ezt a kötelezettség jelleget oldja, hogy a diákok egyénileg választhatják meg, milyen tevékenységet végeznek.⁴

Harmadrészt formailag is különbözik a két fogalom, mivel az egyes diákok a közösségi szolgálat keretében végzett tevékenységeik

¹ A szakirodalom különböző variációkban ugyanezeket az elemeket használja (*Czike és Bartal, 2005; Fényes és Kiss, 2011*).

² 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről 1.§(2) d) pont.

³ Ez a megközelítés problémákat okoz a gyakorlatban, ugyanis nagyon nehéz megtalálni a munka és a segítő tevékenység határát. Miközben a jogalkotó szándéka, hogy a diák által végzett tevékenység megfeleljen az ő életkori sajátosságainak, pl. az árvíz idején végzett homokzsákpakolás elfogadható, viszont pl. a vasalás egy szeretetotthonban nem lehet része ezek alapján a közösségi szolgálatnak, mivel az munkaköri feladata a segítő személyzetnek, tehát diákok közösségi szolgálat részeként nem végezhetik, csak önkéntesként.

⁴ Batta Zsófia 2014-es elemzésében kategorikusan elkülöníti a közösségi szolgálatot az önkéntességtől a szabad választás és belső indíttatás hiánya okán. A tapasztalat az, hogy a diákok, amennyiben megválaszthatják, hogy mely területen tevékenykednek, és azon belül is milyen konkrét tevékenységet végeznek, jól motiválhatóak.

során általában nem lépnek közvetlenül szerződéses viszonyba a fogadó szervezettel.⁵ A keretet a fogadó szervezet vagy intézmény és a küldő iskola együttműködési megállapodása adja, de erre is csak a mentort igénylő tevékenységek esetén van szükség, tehát a közösségi szolgálat e tekintetben rugalmasabb. Más oldalról viszont az önkéntesség külföldön is végezhető, életkor függvényében táguló időkeretben, tehát szűkebb fogalom a közösségi szolgálat az önkéntességnél,⁶ ugyanakkor a közösségi szolgálat az önkéntesség szellemiségével nagyban megegyezik, de részleteiben eltér tőle, annak speciális peremterületeként értelmezhető. A különlegessége abban áll, hogy a tevékenységet a helyi közösség javára teszi csak lehetővé, és kifejezett pedagógiai célt határoz meg, amely eredetileg nem fókuszja az önkéntességnek, csak járulékos eleme. A szervezett keretek szükségességét az indokolja, hogy fiatalok számára teszi kötelezővé a feladatot az iskola szervezésében.

A közösségi szolgálat fogalmát⁷ a nemzetközi szakirodalom összefüggésrendszerében is érdemes vizsgálni. *Andrew Furco* az, aki 1996-os cikkében kísérletet tesz az amerikai szakirodalomban használt fogalmak megkülönböztetésére. Az általa használt tárgykörben három kulcsfogalom szétválasztására vállalkozik, annak alapján, hogy mennyire a szolgálatjelleg és mennyire a tanulás dominál bennük. A „community service” fogalma meghatározása szerint a szolgálat jellegre fókuszál, míg az „internship” a tanulásra. A két egységén és kölcsönösségén alapszik a „service-learning” fogalom. Miként

fogalmaz, a service-learning a tanulás és szolgálat kombinációja, ahol egyensúlyban van a tanulási cél és a szolgálati tevékenység. Szolgálat és tanulási cél azonos mélységű, és mindkettő erősíti a másikat minden résztvevőre vonatkozóan (*Furco*, 1996). A Nemzeti köznevelési törvényben megfogalmazott definíció ez utóbbi fogalommal mutat tartalmi rokonságot leginkább, hiszen a pedagógiai célt is hangsúlyozza a szolgálati jelleg mellett. Ugyanakkor a Köznevelési törvényben szereplő fogalom nem a service-learning magyar megfelelője, hanem a community service tükörfordítása. A community service kereteiben áll közelebb a törvényben foglaltakhoz, mert a community service tanórán kívüli tevékenységként értelmezhető, amely civil szervezetek bevonásával is megvalósulhat, míg a service-learning programok többségükben tanórai tevékenységek (*Berger Kaye*, 2004). Az Egyesült Államokban erre számos példa van, mivel ott, szemben a magyar modellel, ezek a programok általában integrált tantárgyi elemei is lehetnek az oktatásnak (*Spring, Grimm és Dietz*, 2009).

A magyar iskolai gyakorlatban párhuzamosan élnek különböző megközelítések. Az angolszász hagyományok egyetlen közvetlen hazai implementációja a nemzetközi érettségi programban érhető tetten, amely a budapesti Karinthy Frigyes Gimnáziumban (1992 óta), illetve három budapesti nemzetközi oktatási intézményben és az idei tanévtől a debreceni Tóth Árpád Gimnáziumban felmenő rendszerben működik.⁸ Miként a nemzetközi érettségi CAS kézikönyve fogalmaz: a CAS

⁵ (E tekintetben leginkább az egészségügy jelent kivételt.)

⁶ A 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.

⁷ Az Egyesült Államok oktatási rendszere komoly hagyományokkal rendelkezik ezen a területen, ezért az amerikai szakirodalom fogalomhasználatának ismertetésére szorítkozom.

⁸ A három oktatási intézmény: The British International School of Budapest, American International School of Budapest, SEK Budapest Nemzetközi Oktatási Központ.

program célja, hogy fejlessze a tanulókat mint reflektív gondolkodókat, akik értik és ismerik a saját erősségeiket és határaikat, akik képesek célok azonosítására, és a személyes fejlődésük szempontjából stratégiák kidolgozására (*Diploma Programme*, 2008). Ennek a programnak elsődleges célja a demokráciára, aktív állampolgárságra nevelés. Fogalmilag a „service-learning” kifejezést használja az angol nyelvű leírás. A program minimális időkerete 18 hónap. Hangsúlyozzák a tevékenység diákok általi szabad kiválasztását és élménypedagógia jellegét, osztálytermen kívül, a közösség vagy egyén segítésének céljával.

Gottfried Adam 2008-as tanulmányában az evangélikus egyház oktatási gyakorlatát elemezve mutat rá, hogy érdemes egy fogalomkettőt használni: a diakóniai-szociális tanulás fogalmát,⁹ ami a tapasztalat és a reflexió együttesére épít.

„A szociális tanulás az emberi kapcsolatokban, méghozzá különféle élethelyzetekben való tanulást jelent. Megtanítja a kommunikáció, együttműködés és konfliktuskezelés képességét. [...] Ez a tanulási forma személyiségfejlesztésre épül, másokkal és az eseményekkel való találkozást igényel, a konkrét tapasztalat és a reflexió összjátéka.” (*Gottfried*, 2008. 444. o.)

Időben négy hétnél rövidebb időtartamot is elegendőnek tart a tartós hatás eléréséhez. Az öt kiemelten fontos elem *Adam* tanulmányában: segítségnyújtás és segítségre szorulás; előítéletek leépítése; iskolán túli képességek és készségek birtoklása, fejlesztése, a lét teljességének átélése;

a határok megtapasztalása, a saját elvárásoktól való lemaradás felismerése. Mindez a pályaválasztáshoz is segítség, ösztönöz az önkénteskedésre, a cselekvő szeretet megnyilvánulásaira.

Hasonló következtetésre jut a miskolci Fényi Gyula Jezuita Gimnázium és Kollégium tanára. *Velkey Balázs* az

iskola szeretetszolgálat programjának vezetőjeként hangsúlyozza, hogy az iskola egyre több szociális problémával kell, hogy szembe-

egyre inkább fontos lesz a szociális képességek fejlesztése az iskolai keretek között

nézzen, ezért egyre inkább fontos lesz a szociális képességek fejlesztése az iskolai keretek között. Kiemeli, hogy minden iskolának a saját diákjaira, környezeti adottságaira kell formálnia a program részleteit. A személyiség fejlesztését látja saját programjuk elsődleges céljának, amin keresztül a diákok megértővé, elfogadóvá válnak más társadalmi csoportok, hátrányos helyzetű gyerekek, illetve felnőttek iránt, „másokért élő ember” válhat belőlük. A program kötelező jellege biztosítja, hogy azok a diákok is kipróbálják magukat a szociális képességfejlesztés terén, akik maguktól ezt nem végeznék (*Velkey*, 2011). A jezsuita gyakorlat összhangban van a *Gottfried Adam* által leírtakkal. Mindkét iskolai gyakorlat a segítségnyújtás mellett a diákok személyiségformálását emeli ki a reflexión keresztül, elismerve, hogy sok közös elem van a service-learning és a szeretetszolgálat között.¹⁰ Az egyházi iskolák nevelési hagyománya és a nemzetközi érettségi egyaránt hangsúlyozza a reflexió szükségességét a közösségi szolgálat jellegű tevékenységek kapcsán.

⁹ A diakónia görög szó, jelentése szolgálat.

¹⁰ „A szolidaritás fejlesztésére és a polgári elkötelezettségre orientálás a diakóniai tanulásnál közös a service-learning koncepcióval. Ennél arról a civil társadalmi tevékenységről van szó, amely a közjót a gyakorlati cselekvésen keresztül kívánja szolgálni, egyfajta „civil vallás” keretében találja meg helyét és értékbeli gyökerét.” (*Gottfried*, 2008. 448. o.)

Még említésre érdemes a Waldorf-intézmények 11. évfolyamát lezáró szociális gyakorlat fogalma. „Két-három héten keresztül kórházakban, klinikákon, fogyatékos otthonokban és iskolákban dolgoznak a diákok. Ez lehetőséget ad arra, hogy megismerkedjenek olyanokkal, akik sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, mint ők. Azt is megtapasztalhatják, hogy az egyén képes egy kis fénysugarat vinni a másik ember életének szomorúságába – bár gyakran a helyzet fordított: azok tudnak valójában több erőt adni, akik elfogadják a segítséget. A szociális empátia egy új szintjét lehet ezáltal kifejleszteni. A tolerancia az egyik legfontosabb dolog, amit egy ilyen munka során megtanulhatnak.” (*Waldorf kerettanterv*, 2013.) A Waldorf-iskolák szociális gyakorlata egy rövid intervallumba sűrítve képviseli azt a tevékenységet, amit a közösségi szolgálat három évre elosztottan rendszeres tevékenységként képvisel: „A közösségi szolgálat helyszínén a szolgálattal érintett személy segítése alkalmanként legkevesebb egy, legfeljebb háromórás időkeretben végezhető.” (20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 133. § 7.) Mindkettő a személyes kapcsolatokon keresztül látja lehetségesnek a személyiség fejlesztését. A személyiségfejlesztés hatékonyságát mutatják a közösségi szolgálat pilot programjában résztvevők beszámolóí is, melyek közül idézem a Bárdos László Gimnázium egy tanulójának idősek otthonában töltött programról szóló beszámolóját: „A tanárnök két játékot is mutatott a délután résztvevőinek, ami még jobban oldotta a hangulatot. A játék után odajött hozzám az egyik bácsi, adott két puszit, és azt mondta, hogy üdvözli a szüleimet. Fel sem tudtam erre a gesztusra készülni, és amilyen hirtelen ért, annyira jólesett. Szeretetet kaptam – ismeretlenül és névtelenül. Nem tudom szavakkal elmondani,

mi történik olyankor, amikor ott vagyunk közöttük. Látszólag beszélgetünk vagy játszunk, de a felszín alatt történik valami – és arra nincs szó. Mindegyik megmozdulás más, nincs két egyforma, de a tapasztalat mindig ugyanaz: megtelik az ember szíve melegséggel.”¹¹ (*Jógyakorlatok*, 2014) A *Segédlet az iskolai közösségi szolgálat megszervezéséhez* című dokumentum rögzíti, hogy az érettségi nemcsak tantárgyi tudást mér, a szociális készségek, a társadalmi érzékenység kimunkálásának fokát is mutatja a diákoknál. (*Bodó és Simonyi*, 2012) A cél hasonló minden bemutatott iskolai gyakorlatban, csak az IKSZ esetén a tevékenységi kör tágabb, mint a szociális gyakorlaté, illetve az elsőnél a rendszeresség kap szerepet a rövid távú intenzív tevékenységgel szemben.

A felsorolt iskolai modellek nem fogalmi leírások, hanem a tapasztalatok alapján a pedagógiai célokat írják le. Érdemes lenne néhány év tapasztalata alapján csiszolni a jogszabályban szereplő fogalmat, hogy a gyakorlat és a szabályozás összhangban legyen. Az önkéntesség és közösségi szolgálat fogalmának viszonya feltételezhetően a gyakorlat alapján formálódni fog még. Mai állapotában a két fogalom még csak jogilag vált szét egymástól, megkülönböztetésük nem kis kihívás a pedagógusok számára.

A KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT BEVEZETÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI

A nemzetközi összehasonlítások (*Volunteering in the EU*, 2010; *Nemzeti Önkéntes Stratégia 2011–2020*; *Giczi és Sik*, 2009) és a Központi Statisztikai Hivatal adatai azt mutatják, hogy a 15 és 74 közötti korosztály önkéntes tevékenysége „öregező” korstruktúrát tükröz, az önkéntes tevé-

¹¹ A program rövid leírása a Közösségi Szolgálat Portál karusszel részében érhető el.

kenységek aránya az életkor előrehaladtával fokozatosan növekszik. A 40 év alatti korcsoportok kisebb aktivitást mutatnak, mint a 40 év felettek. Nemzetközi összehasonlításban viszont Svédországgal és Finnországgal azonos mértékben vesznek részt önkéntes tevékenységekben a 30-50 éves magyar állampolgárok, ami azt jelzi, hogy az önkéntesség nem idegen a magyar közgondolkodástól,¹²

csak ennek hasznosságát tudatosítani és népszerűsíteni kell a fiatalabb korosztályban, illetve formálni érdemes irányát. A felnőtt

lakosság 28,4% nyilatkozott úgy, hogy az elmúlt évben végzett valamilyen önkéntes tevékenységet, s 51,8% ezt bevállása szerint rokonok javára tette. A hazai viszonyokat jellemzi, hogy a segítségnyújtás közeli hozzátartozók körében marad, ez kevésbé hat a társadalmi kohézióra.

A legtöbb elemző egyetért abban, hogy a tendenciák javítása közös érdek (*Czike és F. Tóth*, 2006), és az összetársadalmi bizalom erősítésében, illetve a társadalmi érzékenyítésben kulcsszerepet kell játszania az oktatásnak.

Egymástól függetlenül, ám egy időben indult el Miskolcon a jezsuitáknál a Szeretetszolgálat és a KEKSZ program a Karinthy Frigyes Gimnáziumban a CAS hazai adaptációjaként. A Szeretetszolgálat program a 9. évfolyamos diákok számára más, külföldi jezsuita iskolák programja alapján született, de nem azok közvetlen

adaptációjaként, hanem az iskola környezetét figyelembe vevő, egyéni szociális érzékenyítést szolgáló fejlesztés gyanánt. „Hat hónapon át, legalább kétheti rendszerességgel végezzék a tanulók a szolgálatot. Minden esetben legyen olyan személy a fogadó intézményben, aki szükség esetén segíti diákjaink munkáját és kapcsolatot tart a program iskolai szervezőjével [...]”.

A szolgálat során 10-15 intézménnyel működünk együtt, főleg idősgondozás, fogyatékkal élők és hátrányos helyzetű gyerekek segítése területén. A diákokat

az általuk választott szolgálat végzése során az intézményi kapcsolattartók és gimnáziumunk tanárai kísérik. Év közben négy alkalommal közös beszélgetést tartunk, a diákok a többiek munkájának megismerésén túl, saját szolgálatukat is áttekintik, értékelik.¹³ (*Szeretetszolgálat*, 2013)

Minden szakember és az említett programok is hangsúlyozzák a felkészítés, kísérés fontosságát a reflexió érdekében. A három, Magyarországon évek óta működő modellben: a jezsuita, a Waldorf és a nemzetközi érettségi nyomán kialakított KEKSZ-ben¹⁴ a különbségek a részletekben érhetők tetten. Eltérés mutatkozik abban, hogy milyen gyakorisággal végzik a tevékenységeket a diákok, mely évfolyamokon, illetve, hogy inkább a rendszeres tevékenység a hangsúlyos, mint a jezsuita gyakorlatban, vagy egy néhány hetes intenzív tevékenység; a sokszínűség dominál-e

az összetársadalmi bizalom erősítésében, illetve a társadalmi érzékenyítésben kulcsszerepet kell játszania az oktatásnak

¹² A Századvég alapítvány 2013-as kutatásai ezt a pozitív képet erősítették meg (*Batta*, 2014).

¹³ Lásd még: *A tantárgy neve: szolgálat*. Jezsuita Pedagógiai Műhely 1. 2008, *Emberöltök* című dokumentumfilm; rendezte Hajnal Gergely, 2010. Faludi Ferenc Akadémia.

¹⁴ A KEKSZ program a 2001/2002-es tanévtől a Karinthy Frigyes Gimnázium pedagógiai programjában úgy jelenik meg, mint annak az eszköze, hogy az iskola „olyan közösség is, ahová diák és tanár egyaránt szívesen tartozik, saját munkájával is hozzájárulva a kellemes, alkotó légkörhöz”. Ez a gyakorlat fontosnak tartja a sokszínűséget és a dokumentáció terén is előzménye lehet a bevezetett iskolai közösségi szolgálatnak (Karinthy Gimn., é.n.).

vagy kifejezetten szociális célú tevékenységekre helyezik a hangsúlyt. A nemzetközi szakirodalom szerint a közösségi szolgálat jellegű diáktevékenységek eredményessége egyenes arányban áll az aktivitás intenzitásával és időtartamával. (Billig, 2000) Az eredményességet ugyanakkor nem befolyásolja, hogy kötelező elemként van jelen egy iskola tevékenységei között, vagy csak szabadon választható módon. Az Egyesült Államokban is több eredményes tanterven kívüli és tantervi modell él egymás mellett az általános iskolákban, a középfokú és a felsőoktatásban egyaránt.

A Waldorf pedagógia módszertana a két-három hetes szociális gyakorlat megszervezésére épít a 11. évfolyamos diákok számára. Ők a pályaorientáció, illetve a személyiségfejlesztés önismereti elemeként egy intenzív élmény feldolgozásával látják elérhetőnek azokat a célokat, amelyeket a nemzetközi érettségi inkább a sokféle tevékenységeken, állampolgári aktivitás, közjó hangsúlyozásán keresztül, míg az egyházi iskolák gyakorlata elsősorban a többször végzett szociális tevékenységeken, az emberi méltóság előtérbe helyezésén keresztül lát hatékonyak. A program szellemi termékeit az iskolák egy részében a szülők számára is bemutatják. Ez erősíti a család és iskola kapcsolatát, illetve a diákokat reflexióra készíti a megélt eseményekkel kapcsolatosan. A hatás abban érhető leginkább tetten, hogy az említett intézményekből kikerülő diákok sok esetben önkéntesek lesznek.

Amerikai kutatók 62 service-learning programot elemezve – a hazai gyakorlati tapasztalatokkal összhangban – öt területen mutatták ki a program eredményességét a diákok attitűdformálásában: önismeret, iskolához és tanuláshoz való viszony, állampolgári elkötelezettség, szociális érzékeny-

ség, tanulmányi eredményesség tekintetében. (Celio, Durlak és Dymnicki, 2011) Mindez azt bizonyítja, hogy az ilyen jellegű programok hatékony eszközei lehetnek egyszerre az iskola és társadalom kapcsolatépítésének, a diákok személyiségfejlesztésének, valamint a társadalmi kohézió, szolidaritás, felelősség megteremtésének is. A közösségi szolgálat jellegű programok éppúgy hatnak az iskola módszertani fejlődésére, mint a diákok és a tágabb társadalmi környezetük viszonyára, miközben értéket teremtenek.

Mindez azért is megfontolandó, mert más nemzetközi kutatások az önkéntesség hatékonysága terén sokkal gyengébb hatásfokot mérnek. „Eredményeik szerint az önkéntesség és a demokrácia között nincs kölcsönös összefüggés sem egyéni, sem országos szinten. Az önkéntesek valamivel magasabb értékeket értek el a demokratikus attitűd-skálán, mint akik nem végeztek önkéntes tevékenységet (az életkor, a nem és az iskolázottság kontrollálása után is), de a hatás igen gyenge (pl. az iskolázottság hatása jóval erősebb a demokratikus attitűdre). Országos szinten is gyenge a kapcsolat az önkéntesség mértéke és a demokratikus attitűdök előfordulása között.” (Dekker és Halman, 2003. 159. o.) Fontos kutatási kérdés lehet, hogy hosszú távon milyen hatása lesz a közösségi szolgálat végzésének a diákok hozzáállására.

Az Egyesült Államokban, ahol a legelterjedtebb az ilyen típusú tevékenység, az általános iskolák 20%-ában, a középiskolák 35%-ában és a főiskolák 35%-ában működik közösségi szolgálat jellegű program (Spring, Grimm és Dietz, 2009).

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet¹⁵ online vezetői kérdőívet küldött az ország minden általános iskolájának. A 2227 intézményből 699 töltötte ki a kérdőív egé-

¹⁵ Az adatfelvétel a TÁMOP 3.1.1. XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) – II. szakasz Egész napos iskola alprojekt keretében történt 2013 folyamán.

szét, és 148 jelezte, hogy közösségi szolgáltatás-ként értelmezhető tevékenységeket szervez különféle iskolai keretek között (*Bodó és Schnellbach-Sikó*, 2013). A kérdőív nem reprezentatív adatai feldolgozásának eredményeként elmondható, hogy a válaszadó intézmények 21%-ban többféle szociális érzékenyítést vagy környezettudatosságot, egészségre nevelést, kulturális érzékenyítést, oktatást, katasztrófavédelmet szolgáló és erősítő program működik. A részletek teljes bemutatása nélkül is megállapítható, hogy a településszerkezetet vizsgálva elsősorban a községi iskolák és városi intézmények szerveznek ilyen programokat, függetlenül attól, hogy van-e egyházi háttérük. Míg a községekben egyéni programok működnek, addig a városokban civil (pl. Vöröskereszt) vagy állami szervek (pl. tűzoltóság) bevonásával valósulnak meg ezek a programok. Az is kimutatható, hogy azon iskolákban, ahol közösségi szolgálat működik, átlagosan nagyobb a pedagógiai hozzáadott érték, és ritkább, ezzel összefüggésben, a diákok hiányzása. Ez összhangban van a nemzetközi tapasztalatokkal. Ugyanakkor nem mutat összefüggést a közösségi szolgálat működése a tanulók szociális helyzetével (családi háttér indexével) vagy a tanulmányi eredményekkel, tehát nem a jól teljesítő diákokat foglalkoztató intézmények vagy hátrányos helyzetű diákok iskoláinak sajátja az ilyen típusú programok megszervezése. A programokat elsősorban osztályfőnöki óra keretében, diákönkormányzati szervezésben vagy szakköri, versenyfelkészítés részeként szervezik. Érdekes, hogy

azon iskolákban, ahol közösségi szolgálat működik, átlagosan nagyobb a pedagógiai hozzáadott érték és ritkább, ezzel összefüggésben, a diákok hiányzása

pedagógiai tudatosság az ilyen programokat működtető intézmények nagy részében nem kapcsolódik a programhoz. A válaszadóknak csak egyharmada nevezett meg pedagógiai célt a közösségi szolgálathoz kapcsolódóan. Az önkéntesség, empátia, tolerancia, társadalmi felelősség, érzékenyítés vagy egyéb témához kapcsolódó fogalmak nem jelennek meg nagy számban a válaszadók megnyilatkozásaiban. A többség pedig nem lát a programok megszervezésében megnevezhető pedagógiai értéket, illetve, ha pedagógiai célokat fogalmaz meg a kérdőív más kérdéseivel kapcsolatban, azokat nem köti feltétlenül össze a közösségi szolgálat kapcsán megnevezett tevékenységekkel.

Míndezek alapján elmondható, hogy létezik az általános iskolák egy részében is – azokban, amelyek az egész napos iskola koncepcióját fontosnak tartják – olyan program, ami a társadalmi érzékenyítést szolgálja, célozza. Ezekre építve szükséges lenne olyan érzékenyítő programot kidolgozni minden általános iskola számára, amely felkészítene az érettségi adó intézmények közösségi szolgálat programjára, illetve tudatosítaná a program pedagógiai célját a résztvevőkben.

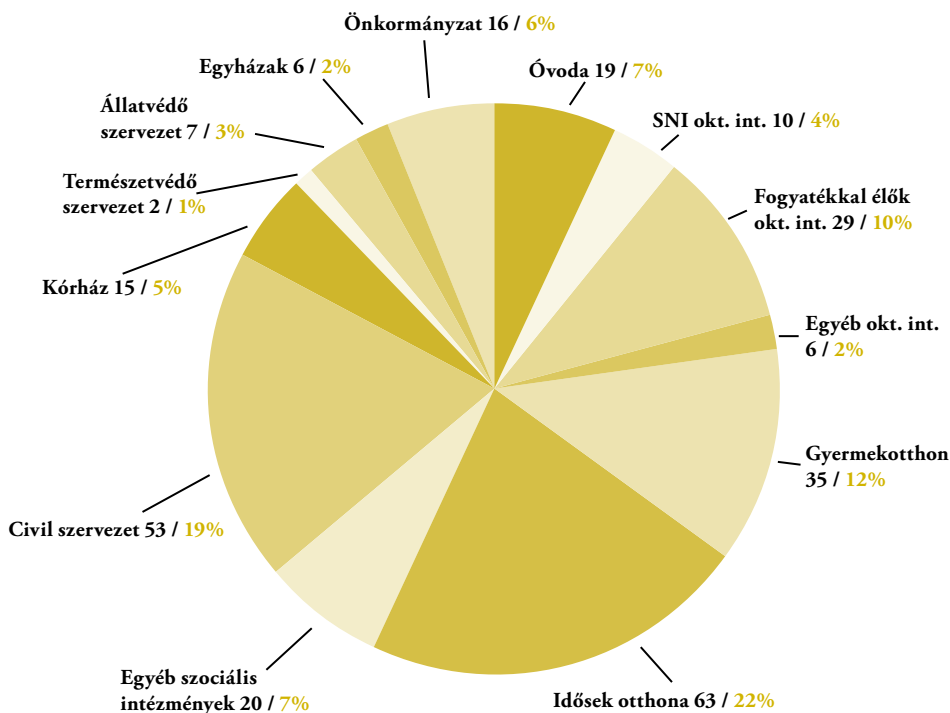
A másik vizsgálható aspektus a középfokú oktatási intézmények már meglévő tapasztalata.¹⁶ A már említett három intézménytípuson kívül (az egyházi iskolák egy része,¹⁷ a Karinthy Frigyes Gimnázium és a KEKSZ program gyakorlatát átvevő néhány iskola, illetve a Waldorf-intézményhálózat középfokú oktatást is végző iskolái),¹⁸ csak azon intézményekről

¹⁶ E tanulmány keretei nem teszik lehetővé a téma felsőoktatási vetületeinek bemutatását.

¹⁷ *Velkey Balázs* tanulmányában 15 intézményt említ, amelyik átvette a Fényi Gyula Gimnázium programját. Kb. 1 000 diákra teszi a program szerint tevékenykedő diákok számát. Lásd még: *A tantárgy neve: szolgálat*. Jezsuita Pedagógiai Műhely 1. 2008.

2. ÁBRA

A TÁRS-program együttműködő szervezetei, tevékenységként

FORRÁS: TÁRS-program győztes pályázóinak statisztikai adatai, 2011.

van adat, amelyek részt vettek a 2011-ben lebonyolított TÁRS-programban.¹⁹ Ebben 355 pályázó intézmény közül végül 146 kerülhetett be. Az érdekes az, hogy számarányát tekintve nagyon sok köztük az önkormányzati fenntartású intézmény (103), míg egyházi csak 33, és alapítványi mindösszesen 10. A TÁRS-pályázat tapasztalata tehát nem támasztja alá azt a feltevést, hogy a nagyobb múlttal rendelkező alapítványi vagy egyházi fenntartású intézmények tudtak jobb pályázatokat írni

ezen a területen. Az eredmények azt mutatják, hogy az önkormányzati intézmények rendelkezhetnek elég „beágyazottsággal” ahhoz, hogy partnereket találjanak a környezetükben rövid idő alatt, s csak azok az intézmények voltak előnyben, amelyek ilyen kapcsolatrendszerrel már korábbról rendelkeztek. Érdekes lehet, hogy milyen intézményi körrel működtek együtt az iskolák a 148 pályázat esetén, hiszen ez jól mutatja a nyitottságukat és az innovációra való hajlam meglétét. Az országos beveze-

¹⁸ Érdekes előzménynek tekinthető, hogy a Waldorf-pedagógia alapján, a XII. kerületi önkormányzat 3 gimnáziumában bevezetett önálló pedagógiai elvek alapján a közösségi szolgálat jellegű tevékenység, 2010-től, a törvény megjelenését megelőzően néhány hetes időkeretben.

¹⁹ Társadalmi Szolidaritás program 2011. A program beszámolóit az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet tulajdonában vannak.

téshez ugyan kevés ennyi partnerszervezet, de alapul szolgál a későbbiekhez, illetve elmondható, hogy amely intézmények, szervezetek részt vettek ebben a programban, azok bátrabban vágnak neki a törvényi előírás teljesítésének.

A pályázatban szereplő iskolák a legtöbb esetben több intézménnyel is kialakítottak kapcsolatokat, így a százalékok azt mutatják, hogy a 148 győztes pályázó hány százaléka alakított ki partnerséget az adott intézménytípussal vagy civil szervezettel. Az elsődleges szektor, amellyel kapcsolatba léptek az iskolák, egyértelműen a szociális intézményhálózat volt. Másodsorban civil szervezeteket vontak be a tevékenységükbe, a harmadik népes csoport pedig a gyermekotthonok köre volt. Láthatóan az óvodák, kórházak bevonását nehezebben megvalósíthatónak ítélték meg, azonban a fogyatékossgal élők oktatási intézményei szintén jelentős részt képviselnek a partnerek köréből. A kiírás szövege, amelyben a szociális és közösségi célt nevezték meg elsődleges tevékenységi körként, orientálta a partnerek körének kiválasztását (*A Társadalmi Szolidaritás Program*, 2010). A nyertes iskolák diákjai 30 óra közösségi szolgálatot teljesítettek három hónap alatt. Ez alapján az 50 óra teljesítése három év alatt nem tűnik teljesíthetetlen követelménynek.

Ugyanakkor különböző pályázati programok, szponzori támogatások révén is vettek részt tanárok önkéntes-koordinátorképzésben az elmúlt években, mely képzéseket különböző civil szervezetek tartották. Így vélhetőleg több százra tehető azon középfokú oktatás-nevelési intézmények száma, amelyek közösségi szolgálat jellegű tevékenységről tapasztalattal rendelkezhetnek²⁰

(*Matolcsi*, 2013). Ezt a tapasztalatot erősíti az Önkéntes Centrumok magyarországi hálózata. Ezek a szervezetek az önkéntesség kultúrájának terjesztésére jöttek létre uniós támogatással, ahogy az Önkéntes Pontok is. A közösségi szolgálat működtetésekor ez a hálózat is hatékony támogatást adhat a tevékenységek megszervezésében, fogadó szervezetek megtalálásában.

A KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT BEVEZETÉSÉNEK FOLYAMATA

Általánosan elfogadott szakmai vélemény volt az elmúlt évtizedben, hogy az iskola-rendszernek szerepet kellene vállalnia az önkéntesség népszerűsítésében. „Azok, akik az óvodában, iskolában töltött évek alatt megértik, hogy miért fontos a közösség, a társadalom javára végzett munka, és miért építi ez magát a tevékenykedőt is, kisebb valószínűséggel fordulnak a társadalmi intézményekkel szembe, vagy kérdőjelezik meg a demokratikus intézményrendszert, a társadalom másokkal intoleráns, kirekesztő tagjává válva. Ennek a célnak a megvalósítása érdekében az iskolai rendszerekben jutalmazni kell az önkéntességet felvételi többletpontokkal, vagy más ösztönzőkkel. Az állampolgári ismeretek oktatásába integrálni kell azt a tudást, amely az önkéntességgel kapcsolatban Magyarországon és másutt felhalmozódott az évszázadok során. Lehetőséget kell biztosítani minden diák számára, hogy önkéntesként próbálhassa ki kitartását, empátiáját, kommunikációs képességeit, továbbfejlesztesse készségeit, toleranciáját, és megérthesse, hogy hogyan fejleszti a másokért végzett tevékenység a tevékenység végzőjét magát.” (*Czike és Kuti*, 2006. 69. o.)

²⁰ A szám pontosítása további kutatások feladata.

A Barankovics István Alapítvány által kiadott *Iskola-Erkölcs-Tudás* című oktatási programnak (amely 2010-től a kormányzat oktatáspolitikájának gerincét adta), nem volt még része a közösségi szolgálat, de a 2010-es kormányváltást megelőzően egy oktatáspolitikai tanulmánykötetben már megjelent „társadalmi szolidaritást erősítő szociális tevékenység” néven az érettségi előfeltételeként, ötletet adva a döntéshozóknak a közösségi szolgálat ilyen típusú bevezetéséhez (Bodó, 2010).²¹ Magyarországon a bevezetésekor a célt minden párt jónak találta, ugyanakkor a bevezetés módjára vonatkozóan megjelentek kritikák (*Az Országgyűlés Oktatási bizottsági és Önkormányzati bizottsági jegyzőkönyvei*, 2011). A vita egy része a fogalom körül zajlott: miként lehet önkéntes, ami kötelező. Ez a vita nyugvóponttra jutott azzal, hogy világossá vált: a közösségi szolgálat bevezetett formája magában foglalja az érettségi előfeltétel kötelező jellegét, ugyanakkor a diákok szabad tevékenységválasztásában megjelenhet, és hangsúlyosan szerepet kaphat a szolgálat önkéntes jellege.

A kritikák arra vonatkoztak, hogy miért lesz kötelező és nem választható; nincs megfelelően előkészítve a bevezetés; illetve nem lesz elég fogadó szervezet a közösségi szolgálatos diákok számára. Az Önkéntes Központ Alapítvány pontokba is szedte a törvényi bevezetéssel kapcsolatos aggályait (*Önkéntes Központ Alapítvány*, 2010). Ebben szerepelt, hogy 3–5 éves kísérleti jelleg után legyen csak kötelező, addig a diákok érettségi pontokat kapjanak érte, a tevékenységi kör széles legyen, regisztráció legyen szükséges a fogadó szervezeteknek, a jó gyakorlatok közismertté váljanak. A szakmai észrevételek egy része nyomán módosult az eredetileg 60 óra időtartam

50 órára. Több civil szervezet a végrehajtási rendelet megjelenése előtt is észrevételeket fogalmazott meg a közösségi szolgálat megszervezése kapcsán (*Állásfoglalás*, 2012). Ebben a dokumentumban a következő ajánlások szerepeltek egyéb más ajánlások mellett, amelyeket figyelembe vett a döntéshozó a rendelet megalkotásakor:

- a közösségi szolgálat
- 9–11. évfolyamon kerüljön bevezetésre tanórán kívüli tevékenységként,
- a program megválasztása szabad akaratlan alapuljon,
- a fiatalok hasznos tevékenységet lássanak el,
- a fogadó szervezet és az iskola között készüljön egy írásos megállapodás,
- ne essen a Közérdekű önkéntes törvény hatálya alá,
- koordinátor felügyelje a feladatot,
- az iskolák pedagógiai programjában szerepeljenek konkrét, iskola által megszervezett tevékenységek,
- diákokat, szülőket is vonjanak be a folyamatba,
- az iskola feleljen az adminisztrációért,
- a felkészítés és feldolgozás legyen része a programnak.

A sokféle felvetés közül, ami nem lett része a programnak, a pedagógusok finanszírozása nem jelenik meg önállóan, hanem az időközben életbe lépett pedagógus-életpályamodell részeként, a továbbiakban a megtartott órák feletti órakeretbe kerül be a közösségi szolgálatra való felkészítés, az órarend részeként. Ez azt jelenti, hogy a pedagógus a 22 és 26 óra közötti tevékenységei keretében tarthatja a felkészítő és feldolgozó foglalkozásokat a közösségi szolgálat keretében (326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet 17.§ 2. bekezdés). A 26 és 32 óra közötti időkeret pedig a közösségi

²¹ Az itt szereplő 150 óra a gyakorlatban ma Magyarországon kivitelezhetetlen, a most bevezetett óraszám reálisabban megvalósítható.

szolgálat szervezésére ad lehetőséget. Ez a bevezetés időszakában, az iskola korábbi kapcsolatrendszerétől függően, elegendőnek, de kevésnek is bizonyulhat, hosszú távon viszont háteret teremt a pedagógus-koordinátor számára. Pillanatnyilag az iskolák még a humán erőforrás hiányát érzékelik az IKSZ-szel kapcsolatosan.

Mindezek a kritikák egyértelműen azt mutatják, hogy a közösségi szolgálat nem váltott ki ideológiai alapú vitát,

a segítségnyújtást mindenki az ember fontos attitűdjének tekinti. Ugyanígy vallják magukénak *Martin Luther King* jelszavát a service-learning amerikai használói, felekezeti

és párt-hovatartozás nélkül: „Mindenkinek lehet nagyszerű, mert bárki képes másokat szolgálni.”²² Tehát a jogszabályi bevezetés kapcsán felmerülő kérdések is azt jelzik, hogy módszertani, szakmai eszközként tekint minden szereplő a közösségi szolgálatra. A projektoktatás élménypedagógiai eszközének tartják, amely magában hordozza az érzékenyítés feladatait, a kísérést és a feldolgozást minden projekt keretében. Új elemként épülhet be a köznevelési rendszerbe, ráadásul nem egy-egy tantárgyhoz kötődően, hanem olyan elemként, amely az osztályfőnököktől a koordinátorokig minden közösségi szolgálattal kapcsolatba kerülőre egyaránt jó hatással lehet, megfelelő szakmai támogatás esetén. Ráadásul az a tapasztalat, hogy egy új módszertani elem jobban meg tud gyökerezni egy rendszerben, ha új tartalomhoz kapcsolódik, mintha régihez kötődne. Ez az egyik legfőbb tanulsága az idegennyelv-oktatás tanártovábbképzéseinek, módszertani

újításainak, amelyek könnyebben gyökeret vertek, mint más továbbképzések régi tartalmakhoz rendelt kooperatív módszerei. Tehát, mivel horizontálisan kapcsolódik a közneveléshez, és nem tantárgyi elemként él, az IKSZ magában hordozza a projekt-módszertan elterjesztésének lehetőségét. Az Egyesült Államokban is társadalmi konszenzus van a programok támogatása mögött (*Kielsen* és *Root*, 2010). A demokráta és republikánusok egyaránt

támogatják *Barack Obama* elnök közösségi szolgálat jellegű, service-learning programokat érintő intézkedéseit. Az elnök célja, hogy az Államokban minden közép- és főiskolás

végezzen évente 50 óra közösségi szolgálatot. (*Lewis*, 2009) Az alapvető emberi jogokra és az emberi méltóság tiszteletére épül a közösségi szolgálat gyűjtőfogalom névhez kapcsolható minden élménypedagógia, amely összhangban van a történelmi egyházak szociális tanításával (*Benigni Cipolle*, 2010), de a felvilágosodás eszméjével is. Az értékek azonosak, legfeljebb a hangsúlyok vannak máshol. Van, aki a szociális empátiát, toleranciát, saját határaink megtapasztalását hangsúlyozza (*Waldorf kerettanterv*, 2013), s van, aki a program demokráciára, állampolgárságra nevelő jellegét (CAS program). A három magyarországi modell példa arra, hogy mindenkinek hozzáférhetővé úgy lehet tenni a közösségi szolgálat jellegű tevékenységeket, ha kötelező maga a tevékenység, a diákok azonban teljesen szabadon választhatják ki, hogy milyen konkrét feladatot végeznek. Ha ez nem így lenne, könnyen fennállna a veszélye annak, hogy csak azok vennének

²² Az eredeti idézet: „Everybody can be great, because everybody can serve.” *Martin Luther King Jr.* (1968).

részt a programban, akik különben is szociálisan érzékenyek, s az ehhez szükséges attitűdöt otthonról hozzák.

A KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT PROGRAMOK KERETEI

Az Egyesült Államokban évről évre megfogalmazzák azokat a standardokat a National Youth Leadership Council szervezésében, amelyek segítik a service-learning programok iskolai megvalósítását. 2009-ben például hat irányelvet fogalmaztak meg: partnerség, változatosság, intenzitás és időigényesség, reflektálás, értelmes feladatok a szolgálatban, a program ellenőrzése (*Standards*, 2009). A felsorolt alapelvek közül a reflektálás beépült a végrehajtási rendeletbe kötelezettségként (*20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 133. § 1-9*). A többi irányelv közül néhány részét képezi a magyarországi bevezetést segítő Gyakran Ismétlődő Kérdések alapelveinek (partnerség, változatosság). Az ellenőrzés a bevezetés szakaszában rontaná a programok hatékonyságát, ezért ez nem szerepel. A bevezetés ezen fázisában célszerű volt az érkező e-mailes megkeresések és a tájékoztató napok alapján más alapelveket figyelembe venni, amelyek segíthetik az iskolák tevékenységét.

A közösségi szolgálat lehetőség a diák számára, hogy többféle területen kipróbálja magát. Az önkéntesség-kutatások (*Fényes és Kíss*, 2011) rámutatnak arra, hogy a mai fiatalok inkább lazább keretek között szeretnek tevékenykedni, ahol váltani lehet. Ugyanakkor a program lényegi eleme az elköteleződés, a másokért vállalt felelősség megélése. Területtől függően lehetséges a változatosság érvényesítése. A szociális területen lehetőség szerint célszerűbb a teljes programot egy helyen végezni.

A személyes kapcsolatok kiépülése adja a program biztonságát mindkét fél részéről, ha ebben folyamatosan változás van, akkor nincs lehetőség a személyiség fejlődésére. Más területeken viszont célszerű a kevesebb idő eltöltése, pl. katasztrófavédelem, környezetvédelem. A pedagógus, a diák és a szülő együttműködése révén valósulhat meg a tevékenység végzése egyénre szabott módon, az életkori sajátosságok figyelembevételével.

A korábbi, látszólag hasonló iskolai programoktól az különbözteti meg a közösségi szolgálatot, hogy tágabb lehetőség nyílik interakcióra a segítő és segített között. Korábban is volt mód arra, hogy diákok, például ünnepek alkalmával, idősek otthonában megjelenjenek, és kórussal, szavalattal lépjenek föl. A lényegi különbség, hogy a közösségi szolgálat feltételezi, hogy a segítették is – lehetőségeikhez mérten – aktívan bekapcsolódnak a tevékenységbe. Egy közös sütés, receptcsere, sakkjáték, farsang, ahol az otthon lakói is beöltözhetnek, közös zenélés, *Kattints rá, nagy!* Program mind erre a kölcsönösségre adnak lehetőséget. Az alapelvek egyik csoportja a jogszabályokban szereplő közösségi szolgálat fogalmát bontja ki:

Közvetlenség elve: A közösségi szolgálat során nem a szervezetet, hanem közvetlenül a szervezet célcsoportját szolgáló tevékenységet kell végezni. A segítő (diák) és a segítségre szoruló között személyközi együttműködés, partnerség jön létre, ami során hangsúlyos az a személyek közti valódi kapcsolat, mely alkalmas a személyiségformálásra, az önismeret fejlesztésére.

A kettős cél elve azt jelenti, hogy egyszerre kell a szolgálatjellegnek és az élménypedagógia alapú tanulásnak megvalósulnia. Pl. a szemétszedés önmagában csak önkéntességként, azaz szolgálatként értelmezhető. A közösségi szolgálat jelleghez szükséges egyfajta tanulási folyamat

jelenléte is, pl. a szelektív hulladékgyűjtés tanulmányozása, kapcsolatfelvétel a szemetet elszállító szervezetekkel, stratégia kidolgozása a környezetvédelmileg fenntartható megoldásokra, vagy mikroszkópos vizsgálata a szennyeződéseknek, káros hatásuknak.

A helyi közösség erősítésének elve:

A közösségi szolgálat során végzett feladat olyan tevékenysége(ke)t jelent, amely(ek) a helyi közösség javát szolgálják, és amelyek

az iskolában vagy az iskola közvetlen környezetében – esetleg néhány kilométeres körzetében –, vagy a tanuló lakóhelyén, vagy annak közvetlen környezetében valósulnak meg.

Anyagi érdektől függetlenség elve:

Az iskolai közösségi szolgálat kapcsán a felek (pedagógus, intézmény, fogadó szervezet, magánszemély, diák, szülő) anyagi érdeke a programban nem merülhet fel, a tanulók tevékenysége nem juttathat senkit ilyen jellegű előnyhöz, haszonhoz.

Szervezett keretek közöttiség elve:

A középiskola feladata és felelőssége az iskolai közösségi szolgálat szervezése és koordinálása, ezért előírás, hogy csak az iskola szervezésében lehet az elszámolható tevékenységet végezni. A diáknak a tevékenység megkezdése előtt rendelkeznie kell az erre jogosult iskolai személy, a feladat felelősének és szüleinek a jóváhagyásával.

Az elvek másik csoportja a program megvalósításának minőségbiztosító eleme és az önkéntességhez való kapcsolást szolgálja:

A kölcsönösség elve azt is jelenti, hogy a segítő és a segítségre szoruló aktívan bevonódik a programba lehetőségeihez mérten. A kölcsönösség megélésére a felkészítés során kell érzékennyé tenni a diákokat, így elősegítve, hogy a diák nyitott és elfogadó

legyen azzal a személlyel, akivel kapcsolatba lép.

Szabad választás elve:

A diákok – a szülőkkal, tanárokkal való egyeztetés alapján – maguk választhatják ki az általuk végzendő tevékenységeket az iskola által megszervezett, vagy a maguk által javasolt, az iskola által pedig elfogadott tevékenységek közül.

A változatosság elve

azt jelenti, hogy az alapvető pedagógiai cél szempontjából fontos, hogy

több területen (pl. három) és rendszeresen ismétlődő tevékenységekre épülve végezze a diák az ún. kontaktóra (min. 40 óra) feladatait.

Az arányosság elve:

A diák iskolai (pl. DÖK) vagy olyan külső szervezetnél, amelynek tagja, csak részben végezheti az IKSZ-et. Az ilyen jellegű, egyébként is végzett feladat (pl. diákönkormányzati, sportegyesületi, énekkari, vagy bármely más szervezeti) a közösségi szolgálatban önmagában még nem számolható el.

Ha a tevékenység kiegészül aktív, egyéni, az iskolai közösségi szolgálat jogszabályban említett területein ellátandó többletfeladattal, az iskola által elfogadott arányban fogadható el az 50 óra egy részeként.

Az együttműködés elve

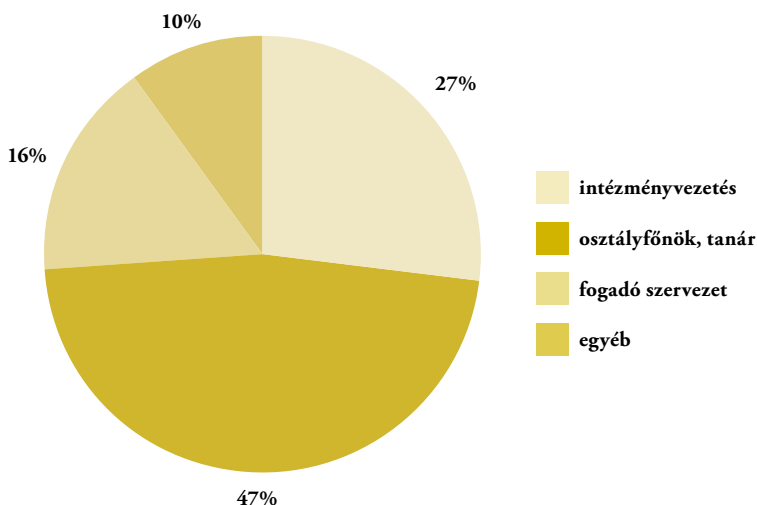
azt jelenti, hogy az iskolában vagy a fogadó szervezetnél a közösségi szolgálat kapcsán partneri viszony alakul ki az összes érintett között, nem jelenhet meg alá-fölérendeltség sem a pedagógus–diák, sem a fogadó szervezet–diák, sem az ellátott, segített személy–diák viszonyában.

A részrehajlás-ellenesség elve:

A tanuló a közvetlen hozzátartozójánál, annak közvetlen munkahelyén nem végezhet közösségi szolgálatot. A nagyszülők, segítségre szoruló rokonok, közeli hozzátartó

3. ÁBRA

A pedagógusok részvétele a tájékoztató napokon

FORRÁS: A XIII. Országos Neveléstudományi Konferencián november 9-én Az Iskolai Közösségi Szolgálat első tapasztalatai című szimpózium Oktatókutató és Fejlesztő Intézet TÁMOP 3.1.1. XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) – II. szakasz Egész napos iskola alprojekt keretében megtartott előadásainak anyagai

zők látogatása önmagában érték, de nem számolható el az IKSZ részeként.

A fenntarthatóság elve: Lehetőleg olyan tevékenységekben vegyenek részt a diákok, amelyek hosszú távon fenntarthatók, valamint a további évfolyamok és az ellátottak számára is előnyösek.²³

AZ ELSŐ TANÉV ÉS A PEDAGÓGUSOK

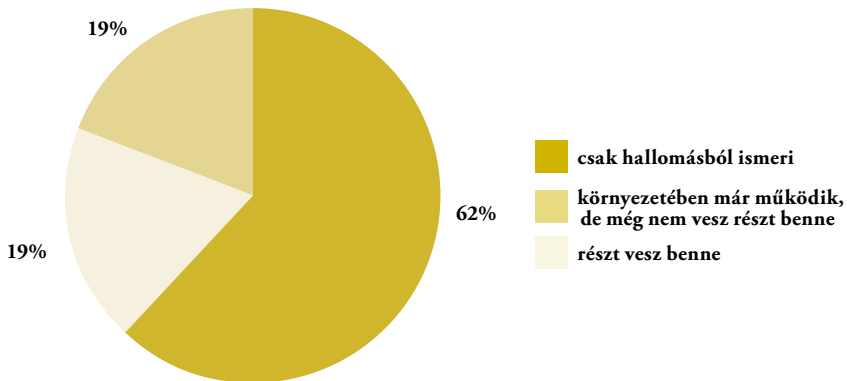
Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet az EMMI Köznevelésért Felelős Államtitkárságával, valamint a megyei pedagógiai intézetekkel közösen 2013 tavaszán

tájékoztató napokat szervezett. A nyolc helyszínen megrendezésre került tájékoztató napokon 601 fő vett részt, akiknek döntő többségét az intézményvezetők, illetve az iskolai közösségi szolgálat feladataival megbízott pedagógusok adták (3. ábra). Az alábbi összesítés az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet szervezésében kitöltött attitűdmérő kérdőívek, jelenléti ívek és hatásmérő kérdőívek alapján készült. Az adatok statisztikailag nem mutatják minden résztvevő véleményét, mivel a felmérések önkéntes választáson alapultak, s a 661 résztvevőből 442 fő töltötte ki az előzetes kérdőívet, az elégedettségi kérdőívekből pedig 331 db érkezett vissza.

²³ Az alapelvek megfogalmazása Simonyi István szakmai javaslatának figyelembevételével készült. A fenti alapelvek mentén 2014-ben az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet koordinálásában elindult a hét tevékenységi terület támogatását célzó ajánlások kidolgozása. Ezen dokumentumok célja, hogy a fogadó intézmények a különböző szektorokban felkészülten várják a diákokat.

4. ÁBRA

A pedagógusok részvétele az iskolai közösségi szolgálatban

A válaszadó pedagógusok problémaként az információhiányt és a gyakorlati tapasztalatok hiányát jelezték, csaknem kétharmaduk a 2012/2013-as tanév végén csak hallomásból ismerte, négyötöde pedig még nem vett részt az 50 órás közösségi szolgálat szervezésében. Ez azért is érdekes adat, mert azt jelzi, hogy bár 2012. szeptember 1-jével az iskolák feladata lett a közösségi szolgálat megszervezése, a tanév második felében jelentős részük még nem tudta pontosan, hogy miről van szó. Feltételezhető, hogy a tájékoztató napokra azok a pedagógusok jöttek el, és töltötték ki az előzetes kérdőívet, akik nem egyszerűen érdeklődtek, hanem a feladattal megbízott tanárai voltak az adott intézményeknek.

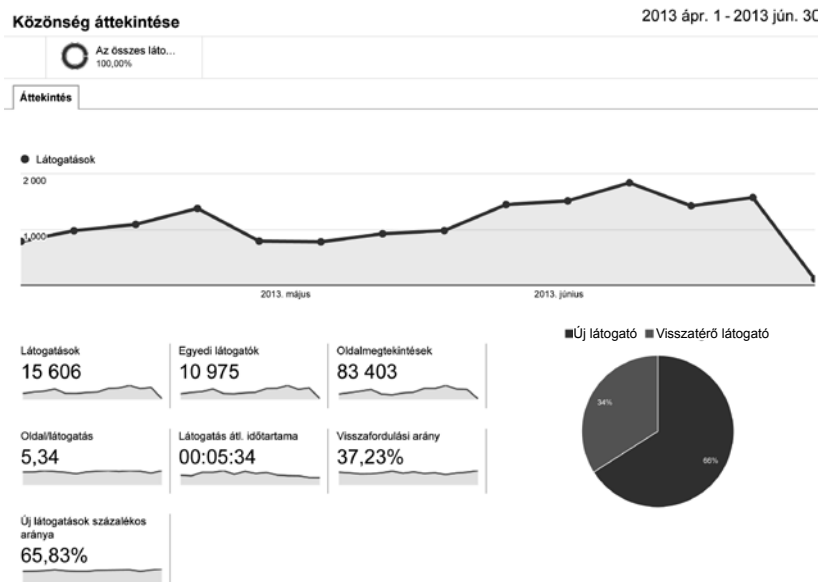
2012 szeptemberére a program bevezetésének támogatására az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben elkészült a Községi Szolgálat Portál. A www.kozossegi.ofi.hu címen elérhető oldal tájékoztatói napokat követő látogatottsági mutatói is egyértelműen alátámasztották és visszaigazolták, hogy szükség van a pedagógusok munkájának többféle támogatására, segítségére.

A tájékoztató napok hatására a Portál látogatottsága tovább nőtt a 2013/2014-es tanév elején, illetve kimutatható, hogy a tájékoztató napok és a honlap egymást kiegészítve tudnak hatékonyan működni. Ahhoz, hogy a közösségi szolgálat bevezetése minél gördülékenyebb legyen, minél többféle tájékoztatásra van szükség. Ebből fakadóan hoztuk létre a hírlevél mellett a Facebook oldalunkat (facebook.com/kozossegi.szolgalat) a TÁMOP 3.1.1. XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) – II. szakasz Egész napos Iskola alprojekt keretében, amely közvetlen, rendszeres információkkal igyekszik szolgálni a szervező pedagógusoknak.

A tájékoztató napokon megtartott előadásoknak az volt a tapasztalata, hogy más a hozzáállása a bevezetéshez azoknak az intézményeknek, amelyek rendelkeznek közvetlen tapasztalattal a közösségi szolgálatra vonatkozóan, és nehezebb a helyzete azoknak, akik korábban ilyen tevékenységeket nem szerveztek iskolájukban, vagy nem vettek részt a TÁRS-programban.

5. ÁBRA

Közösségi Szolgálat Portál látogatottsági adatai

FORRÁS: *Közösségi Portál Google Analytics elemzése, OFI, 2013.*

A közösségi szolgálat internetes támogatásának eredményei

A Portál funkciója egyszerre módszertani, jogszabályi támogatás adása, közvetítés fogadó szervezetek és iskolák között, valamint a közösségi szolgálat jó gyakorlatainak disszeminálása. A kereső felület egyik háttéradatbázisa az Oktatási Hivatal mindenkori iskolai adatbázisa (kir.hu), a másik a Szociális Államtitkárság *18 év alatti önkénteseket fogadó szervezetek* adatbázisa volt. Az indulástól kezdve viszont cél lett az önálló adatbázis létrehozása a közvetlenül a Portálnál jelentkezőkkel. A Portál 2012 szeptemberében indult el, s igyekezett az első pillanattól kezdve aktuá-

lissá tenni a megjelenő szervezetek adatait. Az adatbázis azóta bővül, most már direkt módon csak a közösségi szolgálatot fogadó intézményekkel. Mintegy 1700 szervezet szerepel a felületen,²⁴ amelyek vagy országos lefedettséggel rendelkeznek, vagy korábbi önkéntes tapasztalattal, amelyet iskolák igazolnak számukra.

A közösségi szolgálat szervezhető a Portál nélkül is, az iskolák és fogadó szervezetek közvetlen kapcsolatfelvételén keresztül. A Portál adatainak elemzése azt mutatja, hogy országosan nagy intenzitással indult meg a közösségi szolgálat szervezése az iskolák és fogadó szervezetek részéről. A Portálra közvetlenül országos szervezetek, illetve állami intézmények kerülhetnek fel fogadó szervezetként,

²⁴ Az adat a 2014. január 20-ai állapotot tükrözi.

különben a felkerüléshez egy éves, iskolával való együttműködést kell igazolni. A legtöbb fogadó szervezetet reprezentáló megye Pest, ha a fővárossal együtt nézzük, akkor 434 szervezet szerepel a megkereshető szervezetek listájában, a leggyengébben reprezentált megye pedig Nógrád, 28 szervezettel, illetve Győr-Moson-Sopron megye 32 szervezettel.

A legfrissebb adatok alapján 2014.

január 12-ig 92 661 látogatás történt az oldalon.

A látogatások 71%-a új látogatás volt, ami azt jelzi, hogy a közösségi szolgálat bevezetéséeként az ismeretek szerzése

a szülők, diákok, pedagógusok részéről folyamatosan megtörténik, s ebben jelentős szerepe van a Portál segítő felületének.

Az iskolai közösségi szolgálat támogatását uniós forrásból segítő Facebook-oldal 2013. július 18-án indult. Az indulás óta (2014. január 20-ig) 847 közvetlen követője, rendszeres olvasója van a felületnek. A követők száma organikus módon és a közösségi szolgálat témában épített e-mail adatbázisnak kiküldött hírlevél útján épül. Az oldal alapvető kommunikációs iránya a közösségi szolgálattal kapcsolatos friss sajtóhírek, információk, módszertani eszközök megjelenítése. Ezeknek az információknak a forrása a sajtófigyelés, a szakmai partnereink anyagai és az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet szakmai csapata által készített anyagok.

Összegzésül megállapítható, hogy a társadalmi állapotok alapján világosan látszik, hogy indokolt a közösségi szolgálat élmény-pedagógiai értékalapú módszertanának bevezetése a köznevelés rendszerében, mely hatékony eszköz lehet a társadalmi kohézió erősítésére, az iskola társadalmi beágyazottságának növelésére és a diákok társadalmi

felelősségérzetének kibontakoztatására egyaránt. A cél minden oktatáspolitikai szereplő számára elfogadható, ideológiától mentesen, az emberi méltóság értékének középpontba állításával. A közösségi szolgálat a köznevelési rendszer új elemeként abban is segítségére lehet a mindenkori oktatáspolitikának, hogy a módszertani megújulás meghonosítója legyen. Az iskolai közösségi szolgálat alkalmas a projekt-tanítás módszertanának

az iskolai közösségi szolgálat alkalmas a projekt-tanítás módszertanának elterjesztésére

elterjesztésére, s arra is, hogy azt a tantárgytól függetlenül horizontális módon hozzáférhetővé tegye, és elterjessze a pedagógustársadalom

széles rétegeiben. A közösségi szolgálat magyar jogszabályok által körülírt fogalma szerencsésen ötvözi a nemzetközi szakirodalom által leírt elemeket és a hazai gyakorlat fontosabb elemeit, építve az egyházi iskolák szeretetszolgálat, diakónia programjaira, a nemzetközi érettségire és a Waldorf-pedagógia tapasztalataira. A bevezetett értékalapú projekt módszer alkalmas lehet a társadalmi szolidaritás erősítésére nagyobb hatékonysággal is, mint az önkéntesség önmagában, amelynek speciális peremterületeként, „előszobájaként” értelmezhető az új fogalom. Ugyanakkor a program országos bevezetési tapasztalatainak felhasználásával célszerű lenne a jogszabályi keretek korrekciója, a valósággal való összhang erősítése. Ez a pedagógiai célok elérését is megkönnyítené az érintettek számára.

Megfelelő szakmai támogatásra, módszertani ajánlásokra, térítésmentes, mindenki számára elérhető tanártovábbképzésekre van szükség a program szakszerűségének biztosításához, a fogadó intézményeknek pedig képzési program indítására, abból következően is, hogy kevés ma a magyar pedagógusok gyakorlata ezen a területen, de a fogadó szervezetek

tapasztalata is csekély még. A kötelező jelleggel szembeni előítéleteket is oldja, ha felkészítésben részesülnek az érintett pedagógusok (*Út a demokráciához*, 2014). A beágyazottság erősítését szolgálhatja, ha az óvodák, általános iskolák számára társadalmi, szociális érzékenyítő programok készülnek az egész napos iskola koncepció részeként. Szükséges a bevezetés folyamatos támogatása konferenciákkal, portállal, Facebook-megjelenéssel, jó gyakorlatok gyűjtésével, terjesztésével és módszertani, valamint kutatási támogatással.

Hosszú távon, ha sikerül megfelelő módon beépíteni a közösségi szolgálatot a

köznevelési rendszerbe érettségi előfeltételként, érdemes elgondolkodni azon, hogy a szakképzésnek, illetve a felsőoktatásnak is szerves eleme legyen, hogy minden diák számára elérhetővé váljék ez az élmény-pedagógiai módszertan, bármely életrajzi szakaszában. Az iskolai közösségi szolgálat azt a célt tűzi ki, hogy a diákok egy része középfokú tanulmányai után is végezzen rendszeresen önkéntes tevékenységet, megszerelve és életformának tekintve azt a közösségi szolgálat révén. Ez a cél csak akkor fog megvalósulni, ha az iskolai közösségi szolgálat hatékonyan működik országwide.

IRODALOM

2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről 3.§ f). Letöltés: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0500088.TV (2014.01.18.)
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről 4.§ (13). Letöltés: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV (2014.05.01.)
- 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról 133. § (1)-(9). Letöltés: http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentByTitle?title=T%C3%B6rv%C3%A9ny%20h%C3%A1tr%C3%A9#torveny_6. (2014.01.20.)
- 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet a pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról 17.§ (2) Letöltés: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300326.KOR. (2014.01.20.)
- A Karinthy Frigyes Gimnázium pedagógiai programja (é. n.) Letöltés: <http://www.karinthy.hu/pages/docs/pedprog.html> (2013.12.05.)
- Állásfoglalás az Iskolai közösségi szolgálat programok megvalósításához (2012). Letöltés: <http://www.onkentes.hu/sites/default/files/attachment/3/allasfoglalasiszprogrammegvalositasahoz.pdf> (2014.01.20.)
- A Társadalmi Szolidaritás Program (TÁRS-program) (2010). Letöltés: http://old.wekerle.gov.hu/?oldal_id=709 (2014.01.05.)
- Az Országgyűlés Oktatási, kutatási és tudományos bizottsága 2011. november 11-én megtartott ülésének jegyzőkönyve. Letöltés: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/OTB/1111141.pdf> (2014.02.08.)
- Az Országgyűlés Önkormányzati és területfejlesztési bizottsága 2011. november 10-én megtartott ülésének jegyzőkönyve. Letöltés: <http://www.parlament.hu/biz39/bizjvk39/OKB/1111101.pdf> (2014.02.08.)
- Batta Zsófia (2014): *Önkéntesség Magyarországon 2013. Századvég Politikai Iskola Alapítvány*, Budapest.
- Benigni Cipolle, S. (2010): *Service-learning and Social Justice: Engaging Students in Social Change*. Rowman and Littlefield.
- Berger Kaye, C. (2004): *The Complete Guide to Service Learning: Proven, Practical Ways to Engage Students in Civic Responsibility Academic Curriculum, & Social Action*. Free Spirit Publishing, Minneapolis.
- Billig, S. H. (2000): Research on K-12 School-Based Service-Learning: The Evidence Builds. In: *Phi Delta Kappan* 82. 658-664. Letöltés: http://www.educationreporting.com/resources/CLP_Billig_article.pdf (2014.05.01.)

- Bodó Márton (2010): Gondolatok az értékelvű érettségi vizsgáról. *Mester és tanítvány*, 25. sz., Oktatás és politika, 2010. február, 54-64. Letöltés: <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6694/file/25.pdf>. (2013.09.18.)
- Bodó Márton, Kamp Alfréd és Kormos József (2011, szerk.): *Iskolai közösségi szolgálat, Társ-program*, Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Budapest. Letöltés: <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentByTitle?title=Let%C3%B6lt%C3%A9sek>. (2014.01.17.)
- Bodó Márton és Schnellbach-Sikó Dóra (2013. 09. 07.): *Hol tart ma a szociális, társadalmi érzékenyítés az általános iskolában?* VIII. Kiss Árpád Emlékkonferencia, Debrecen.
- Bodó Márton és Simonyi István (2012, szerk.): *Segédlet az iskolai közösségi szolgálat megszervezéséhez*. Letöltés: <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentByTitle?title=Let%C3%B6lt%C3%A9sek>. (2014.01.20.)
- Celio, Ch. I., Durlak, J. és Dymnicki, A. (2011): A Meta-analysis of the Impact of Service-Learning on Students. *Journal of Experiential Education*. 34. 2. sz., 164-181.
- Czike Klára és Bartal Anna Mária (2004): *Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntes foglalkoztatásában*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba.
- Czike Klára és F. Tóth András (2006): *A magyarországi önkéntesség fejlesztési stratégiája*. Letöltés: <http://www.oka.hu/sites/default/files/attachment/3/okastrategiawebre.pdf> (2014.01.20.)
- Czike Klára és Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótékonyosság és társadalmi integráció*. Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány. Letöltés: <http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/czikeonk.pdf> (2014.01.18.)
- Dekker, P. és Halman, L. (2003, szerk.): *The values of volunteering. Cross-cultural perspectives*. Springer.
- Fényes Hajnalka és Kiss Gabriella (2011): 2011 – az Önkéntesség Európai Éve: Az önkéntesség társadalmi jelensége és jelentősége. In: *Debreceni Szemle*, 19. 4. sz. 60-368.
- Furco, Andrew (1996): „Service-learning: A Balanced Approach to Experiential Education.” Expanding Boundaries: Service and Learning. Corporation for National Service, Washington DC.
- Gicz Johanna és Sik Endre (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In: *TÁRKI Európai társadalmi jelentés 2009*. Táarki Zrt., Budapest. 65-84.
- Gottfried, A. (2008): Diakönlai-szociális tanulás: Egy új koncepció eredete, jellege és távlatai. In: *Lelkipásztor*, 83. 12. sz. 442-451.
- International Baccalaureate Diploma Programme (2008): Creativity, action, service guide. Antony Rowe Ltd, Chippenham.
- Jógyakorlatok (2014): Bárdos László Gimnázium, 1. projekt, szociális terület, Szent Teréz Idősek Otthona. Letöltés: <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentById/40> (2014. 03.10.)
- Kielsmeier, J. és Root, S. (2010, szerk.): *Growing to Greatness: The State of Service-learning*. National Youth Leadership Council. Letöltés: http://www.nylc.org/sites/nylc.org/files/G2G2010_0.pdf (2013.09.30.)
- King Jr., M. L. (1968.02.04.): The Drum Major Instinct, Atlanta. Letöltés: http://mlk-kpp01.stanford.edu/index.php/encyclopedia/documentsentry/doc_the_drum_major_instinct/ (2014.05.23)
- Közösségi Szolgálat Portál (é.n.) Gyakran Ismétlődő Kérdések, Letöltés: <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentByTitle?title=GYIK> (2014. 05.08.)
- Lewis, B. A. (2009): *The Kid's Guide to Service Projects*. Free Spirit Publishing, Minneapolis.
- Magyar Waldorf Szövetség (2013, szerk.): *A magyar Waldorf-iskolák kerettanterve*. Letöltés: <http://waldorf.hu/sites/default/files/downloads/waldorf-kerettanterv.pdf> (2014.01.20.)
- Matolcsi Zsuzsa (2013): Az iskolai közösségi szolgálat bevezetése. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 3-4. sz. 74-80.
- Nemzeti Önkéntes Stratégia 2011-2020 (2012): Letöltés: <http://www.kormany.hu/download/4/98/d0000/%C3%96nk%C3%A9ntes%20strat%C3%A9gia.pdf> (2013.10.20.)
- Önkéntes Központ Alapítvány észrevételei a köznevelési törvény tervezetében megjelenő iskolai közösségi szolgálat programról (2010). Letöltés: <http://www.onkentes.hu/sites/default/files/attachment/3/onkenteskozpentalpitvanyeszreveteleikoznevelisitorvenykapcsan.pdf> (2014.01.15.)
- Spring, K., Grimm, R. és Dietz N. (2009): *Community service and service-learning in America's schools, 2008*. Corporation for National and Community Service, Washington DC.

Standars (2009): *K-12 Service-learning Standards for Quality Practice*. Letöltés: <http://www.nylc.org/k-12-service-learning-standards-quality-practice> (2014.01.18.)

Stéfán I. és Velkey B. (2008, szerk.): *A tantárgy neve: szolgálat*. Jezsuita Pedagógiai Műhely.

Társadalmi felelősségvállalás – Mit tehet a közzféra? (2012): Hoppá Disszeminációs füzetek 36. Tempus Közalapítvány

Szeretetszolgálat (2013): Letöltés: http://iskolataska.educatio.hu/index.php/intezmenyi_innovacio/jogyakorlat_print_show/jold/3781/1399469890.edu (2014.05.07.)

Út a demokráciához: támogatás tanároknak a diákok aktív állampolgárságra neveléséhez. (2014): Letöltés: <http://www.ofi.hu/nemzetkozi-kapcsolatok/aktiv-allampolgarsagra> (2014.01.20.)

Velkey Balázs (2011): A személyiség fejlődése a közösségi szolgálatban. 5-11. In: *Iskolai közösségi szolgálat*, Társprogram. Nemzeti Erőforrás Minisztérium. Letöltés: <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentByTitle?title=Ler%C3%B6lt%C3%A9sek> (2014.01.20.)

Volunteering in the European Union (2010): Educational, Audiovisual & Culture Executive Agency, Final Report by GFK.

Waldorf-kerettanterv (2013): Letöltés: http://www.waldorf.hu/waldorf_pedagogia/kerettanterv (2014.01.18.)

E.ON-FOGLALKOZÁS:

ENERGIAFORRÁSOK, BIZTONSÁGI

TANÁCSOK *A negyedik évfolyam energiaszolgálatának a háztartási, elektromos eszközök biztonságos használatának témaköréhez kapcsolódott. A téma feldolgozásának az ad különös jelentőséget, hogy a diákok először használhatják az interaktív táblát.*

E.ON-FOGLALKOZÁS:

ENERGIAFORRÁSOK, BIZTONSÁGI

TANÁCSOK *A tanulók az energia útjával ismerkednek: az energiaforrásoktól a felhasználásig. Számolás, rajz, mérés, ábrák, képek, és a legnagyobb élményt adó tevékenység: a transzformátor szerelése.*